

Wij zijn de politiek

Van Daan Roovers verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos *uitgevers*

Mensen maken. Nieuw Licht op opvoeden

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Marc van Dijk

Wij zijn de politiek

Het denken van Daan Roovers

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 4791 7

© 2019 Marc van Dijk en Daan Roovers

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagfoto © Ruud Pos

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

voor René (1957-2015)
de vriend die je iedereen toewenst

Inhoud

Om te beginnen

Daan, Denker des Vaderlands

9

I

Mag je alles zeggen?

Over de vrijheid van meningsuiting

19

II

Is stemmen wel zo democratisch?

Over referenda, verkiezingen en democratische
vernieuwing

33

III

Wat is er mis met ons digitale plein?

Over internet, social media en polarisatie

51

IV

Worden wij bedreigd door kunstmatige intelligentie?

Over algoritmes en de menselijke geest

69

V

Hoe zorgen we ervoor dat wij tot vrijheid in staat zijn?

Over vrijheid, opvoeding en bildung

89

Ten slotte

Wij zijn de politiek

103

Literatuur

112

Daan, Denker des Vaderlands

‘Mama, je mag van Spinoza toch alles zeggen?’

Daniël, de jongste zoon van Daan Roovers, stelde de vraag op een doordeweekse dag tijdens het eten. Daniël is inmiddels negen en Isaac, de oudste, is elf. Toen Daniël deze vraag stelde was hij zes.

Daan was op haar hoede toen ze antwoord gaf: ‘Ja, je mag alles zeggen, hoezo?’

Aan de keukentafel in huize Roovers worden wel vaker lastige vragen gesteld. En dit klonk als een strikvraag. Onlangs had ze het met haar kinderen gehad over de vrijheid van meningsuiting. Hoe dit recht voordat het officieel bestond al werd beschreven door de Nederlandse denker Spinoza, die na de brute lynchpartij van de gebroeders De Witt in 1672 heel voorzichtig moest zijn, omdat hem mogelijk ook een dergelijk lot te wachten stond vanwege zijn ketterse opvattingen. Maar hij ging door met schrijven en publiceren.

‘Als ik echt alles mag zeggen,’ vervolgde Daniël met ongeloof en opwinding in zijn stem, ‘dan zeg ik: kut.’

In de stilte die hierop volgde, opende hij alvast zijn eigen verdediging: ‘Dat is mijn vrijheid van meningsuiting.’

Daar moest zijn moeder even op kauwen. Het was niet de eerste en zeker ook niet de laatste filosofische vraag waar ze door toedoen van haar zoons opnieuw over ging nadenken.

Dit voorval was wonderlijk genoeg een van de eerste dingen die door Daans hoofd schoten toen ze gevraagd werd om de volgende Denker des Vaderlands te worden. Als ze het zou doen, zou haar focus liggen in het verlengde van die vraag van Daniël – het denken over en het stimuleren van politieke en morele meningsvorming.

Maar kon ze dit wel gaan doen? Direct waren er praktische bezwaren, die trouwens óók met haar zoons te maken hadden. ‘Mijn belangrijkste bedenking was: het is niet zomaar een vraag aan mij, ik heb ook nog een gezin. Mijn kinderen vinden nu al dat ik veel weg ben. Past zo’n intensieve erebaan – want dat is het – wel in mijn verantwoordelijkheid voor het thuisfront? Anders dan de eerdere mensen die deze rol vervulden, heb ik geen vaste aanstelling aan een universiteit: ik werk op freelance-basis. Hoe eervol en waardevol deze taak ook is, vanuit het gezinsbelang kan ik me beter gewoon op betaald werk richten. En mijn man en kinderen zien mij liever thuis dan op televisie.’

Toch zei ze ja. ‘Ik heb het probleem twee weken geparkeerd en toen de knoop doorgehakt. De vraag of ik wel geschikt was, heb ik na wat typisch vrouwelijk gewijfel aan mezelf niet meer gesteld. De vakgenoten die

me gevraagd hebben vinden kennelijk dat ik hier geschikt voor ben, dus daar vertrouw ik dan maar op. En het thuisfront heb ik overtuigd.’

Daan Roovers is waarschijnlijk de eerste Denker des Vaderlands die op het moment dat ze ervoor gevraagd werd, al tamelijk goed wist wat dit ambt inhoudt. Dat komt doordat zij met enkele collega-journalisten, uitgevers en boekverkopers aan de wieg stond van dit fenomeen, toen ze nog hoofdredacteur was van *Filosofie Magazine*. Wie het eerst met het idee kwam, is niet helemaal duidelijk. ‘Een goed idee heeft vele vaders, en bovendien gaat het hier om een goed gejat idee.’

De Denker des Vaderlands werd geïntroduceerd in navolging van het sinds het jaar 2000 in Nederland bestaande fenomeen ‘Dichter des Vaderlands’ (en ook dit werd niet hier bedacht, maar in Groot-Brittannië, waar het een eeuwenoude traditie is). De initiatiefnemers vonden dat er een zegsman of -vrouw moest komen die de filosofie voor het grote publiek vertegenwoordigt, een enthousiaste wijsgerige ambassadeur die alle media en podia benut om op een aanstekelijke manier publiekelijk te filosoferen. De taakomschrijving van de Stichting Maand van de Filosofie, waarvan het bestuur elke twee jaar een nieuwe Denker des Vaderlands benoemt na een stemming onder een groep vakgenoten, vermeldt verder dat het moet gaan om ‘een filosofisch zwaargewicht, een denker die de hectiek van het nieuws in een groter verband kan plaatsen’.

In het najaar van 2010 stond Daan Roovers met enkele

le collega's met een fles champagne op de stoep bij emeritus hoogleraar filosofie Hans Achterhuis, om hem te vertellen dat hij was uitverkoren om de eerste Denker des Vaderlands te worden. Achterhuis werd er compleet door overvallen en had geen idee waar hij aan begon, maar hij kon bijna niet anders dan ja zeggen, 'alleen al omdat hij zo aardig is', zegt ze lachend.

Zo werd het instituut geboren. In april 2011 mocht de kersverse Denker des Vaderlands aan tafel bij talkshow *De Wereld Draait Door* uitleggen wat hij zoal van plan was. Achterhuis (Denger des Vaderlands van 2011 tot 2013) werd daarna in allerlei media geïnterviewd en maakte een intensieve tournee langs volle zalen door het hele land. Hij werd opgevolgd door 'stand-upfilosoof' René Gude (van 2013 tot 2015), die vanaf de eerste dag enorm veel media-aandacht kreeg. Niet alleen werd hij een terugkerende gast bij diezelfde talkshow, ook verscheen hij in tal van andere radio- en televisieprogramma's, kranten en magazines. Dat had te maken met zijn humor, zijn improvisatietalent en zijn flamboyante verschijning, maar helaas ook met het feit dat hij leed aan uitgezaaide botkanker. Als filosoof met één been viel hij nogal op. Praten over zijn aangekondigde dood werd zijn specialisme tegen wil en dank.

Daan Roovers, die hecht bevriend was met Gude: 'Iedereen wilde over zijn ziekte praten. Dat was voor René best lastig, want hij wilde graag dat nieuwe podium benutten om lekker over filosofie te praten. Maar hij wist ook wel dat hij bijna iets onmogelijks vroeg: "Inderdaad, ik heb nog maar één been en ik ga bijna dood, maar laten

we het over filosofie hebben.” Dus hij liet ook alle persoonlijke vragen toe en wist met zijn antwoorden velen te inspireren.’

René Gude overleed twee weken voor het verstrijken van zijn termijn als Denker des Vaderlands. Hij heeft nog net gezien hoe zijn opvolger Marli Huijer (2015-2017) letterlijk op schoot kroop bij Matthijs van Nieuwkerk – zijn laatste tweet luidt: *Zet 'm op, Marli, spring ertussen. Dat gaat goed zo!* Een van de stormachtigste momenten van Huijers termijn als Denker des Vaderlands was een actie voor een meer humaan vluchtelingenbeleid. Een pamflet dat op haar initiatief in *Trouw* verscheen, maakte honderden reacties en veel discussie los.

Huijers opvolger was de Nijmeegse hoogleraar filosofie René ten Bos (2017-2019), die naam maakte met zijn tegendraadse opvattingen, relativiseringsvermogen en droge humor. Hij weigerde om moralistische uitspraken te doen, en als hij ze wel deed, verdedigde hij bijvoorbeeld het recht op een ongezonde levensstijl. ‘René ten Bos vond het leuk om met pretoogjes te verkondigen dat filosofie niet zo zinvol is en dat je vooral niet te veel moet nadenken. Dat wordt om de een of andere reden altijd gewaardeerd, als een filosoof zijn eigen vak in twijfel trekt. De ethicus die zegt: “Ach, die ethici weten het ook allemaal niet.” Dat vinden mensen enig. Misschien moet ik ook gaan beweren dat het allemaal maar onzin is, en de lat voor mezelf wat lager leggen.’

Terwijl ze deze woorden uitspreekt, is eigenlijk al duidelijk dat dit voor Daan Roovers geen optie is. Sinds de

dag dat ze met filosofie in aanraking kwam, als student medicijnen in Nijmegen, heeft ze de onstuitbare neiging om anderen erover te vertellen. Onvermijdelijk is ze dus een soort filosofische evangelist, maar wat is dan precies haar boodschap? En waarom spookte vrijwel meteen die vraag van haar zoon Daniël over de vrijheid van meningsuiting door haar hoofd? ‘Dat vroeg ik mezelf allemaal af, en dat leverde een reflectie op over mijn professionele bestaan. Zit daar een rode draad in, iets wat voor mij het belangrijkste is? Mijn agenda als Denker des Vaderlands zou daaruit voort moeten komen. Het antwoord op die vraag heeft voor mij met publieke opinie te maken, of liever nog: *publiek denken* – die term kwam ook meteen bij me op.’

Tijdens haar studie medicijnen in Nijmegen besloot ze na een verplicht bijvak filosofie ook aan de complete studie filosofie te beginnen. ‘Als hobby,’ zei ze ter geruststelling tegen haar ouders, want met filosofie viel natuurlijk ‘geen droog brood’ te verdienen. ‘Ik had niet veel hobby’s, dus ik dacht: dat is dan ook meteen geregeld.’

Ze voltooide beide studies, maar die ‘hobby’ liep al snel volledig uit de hand. In 1994 liep ze stage bij *Filosofie Magazine*, toen nog gevestigd in een kraakpand in een buitenwijk van Utrecht. De redactie bestond uit Roeland Dobbelaer, René Gude, Erno Eskens, Bart Brandsma en Joep Dohmen. Of er aan het eind van de maand geld was om die redactie te betalen, was altijd weer de vraag. Maar het blad groeide elk jaar en er werd met hart en ziel gewerkt. Daan Roovers bleef er achttien

jaar werken, de laatste tien jaar als hoofdredacteur.

‘In die hoedanigheid was ik altijd bezig met wat nu *publieksfilosofie* wordt genoemd: een groot, algemeen publiek in aanraking brengen met filosofie. In de jaren negentig hoorde je buiten de universiteit zelden een filosoof spreken. Wij vonden dat filosofie relevant moest worden voor politiek en media, en dat filosofie ook thuishoorde in het cultuuraanbod – zoals je een avond naar een film, concert of theatervoorstelling gaat, zo zou je ook voor een avondje filosofie moeten kunnen kiezen. We introduceerden de Maand en de Nacht van de Filosofie, de Socrates Wisselbeker voor het beste filosofische boek, de G8 van de Filosofie in de Beurs van Berlage, enzovoorts. Inmiddels zijn er door het hele land filosofienachten en denkfestivals zoals het Waanzin Festival en Brainwash Festival. Cursusinstututen zoals de Internationale School voor Wijsbegeerte en The School of Life zijn populair. Nederland staat erom bekend dat filosofie hier een breed publiek heeft: internationaal vermaarde denkers als Peter Singer, Martha Nussbaum en Daniel Dennett verbazen zich erover als ze hier optreden voor honderden mensen.’

Maar *publiek denken* gaat niet alleen om het toegankelijk maken van filosofie voor een breed en groot publiek. De term verwijst ook naar een andere betekenis van dat woord *publiek*: het openbare, datgene wat van algemeen belang is. ‘Ik werk aan een proefschrift over “publieke opinie”. Hoe werkt opinievorming in onze samenleving? Hoe is die ontstaan, waarin wijkt ze in haar huidige vorm af van bijvoorbeeld de achttiende eeuw,

toen de basis werd gelegd voor de vrijheid van meningsuiting? En wat is er met name de laatste twintig jaar op dit gebied veranderd, onder invloed van digitalisering en sociale media? We moeten zorgen dat nieuwe technologie niet verwoestend is voor de publieke sfeer, maar eraan ten goede komt. Kan filosofie daarbij helpen, door sluimerende processen te verhelderen en te wijzen op wat voor ons gezamenlijk van waarde is?

Dit zijn vragen waar Daan Roovers zich ook als Denker des Vaderlands mee bezig gaat houden, om te beginnen in dit boekje. Want bij het aantreden van een nieuwe Denker verschijnt een boekje ter kennismaking – ook dat is inmiddels traditie. Twee keer werd dit verzorgd door *Trouw*-journalist Henk Steenhuis en één keer door Wilma de Rek van *de Volkskrant*. Ditmaal werd ik gevraagd om de nieuwe Denker te ondervragen over haar ideeën en haar agenda voor de komende twee jaar. En dus was ik de afgelopen tijd regelmatig te gast op haar kantoor, een ruime, sobere werkkamer op een voormalig ziekenhuisterrein aan de rand van het centrum van Amsterdam. Het bevindt zich op een steenworp afstand van haar huis, dat te klein werd voor alle boeken en dat te weinig rust biedt voor een filosoof.

In meerdere interviewsessies ontspoon zich een gesprek over de publieke sfeer, steeds vanuit een ander deelgebied: meningsvorming, verkiezingen, social media. Een rode draad in de gesprekken is dat op al deze terreinen van ons als burgers meer inzet en bewustzijn vereist zijn dan we doorgaans denken. Je kunt eens in de

zoveel tijd je stem uitbrengen, maar heb je daarmee voldaan aan je politieke plicht? Je kunt petities ondertekenen en ze delen op social media, maar ga je daar ook over in gesprek, en ontmoet je weleens andersdenkenden? Eigenlijk hebben alle dimensies van de publieke sfeer meer aandacht nodig. Zelfs bij het geven van je mening komt heel wat kijken, wil het voor het grotere geheel ook zin hebben.

En dat brengt ons terug bij de vraag van de destijds zesjarige Daniël: mag je alles zeggen?

Zijn moeders antwoord luidde: ‘Ja, je mag alles zeggen. Maar “kut” is geen mening.’

‘Waarom niet?’ wilde Daniël weten.

Voor het antwoord op die laatste vraag kunnen we hem nu doorverwijzen naar het volgende hoofdstuk.

Marc van Dijk
Amsterdam, februari 2019

Mag je alles zeggen?

Over de vrijheid van meningsuiting

Uit praktische ervaring heb ik gezien hoe moeilijk het voor onze generatie is om democratie te laten werken. Ik geloof dat er een publieke filosofie is. Er bestaat zoiets als de publieke filosofie van beschaving. Deze hoeft niet te worden ontdekt of uitgevonden; ze is bekend. Maar ze moet worden vernieuwd en nieuw leven worden ingeblazen.

Walter Lippmann (1889-1974)

The Public Philosophy

